

KOVÁCS KISS GYÖNGY

KOLOZSVÁRI SZŐLŐK ÉS BOROK A FEJEDELEMSÉG KORÁBAN

■ A szőlő- és borkultúra a maga történeti és földrajzi tagoltságában, komplexitásában és változékonyságában a legrégebbi műveltségi javak egyike, amely gyakorta akár meghatározóan jellemző lehet egy civilizációra. Előzményei több ezer évesek, a szőlőtermesztés és borkészítés története valójában egyidős az emberiség történetével, fejlődése párhuzamos a kultúráéval és a civilizációéval.

A kolozsvári szőlőművelés kezdeteit hiteles írásos emlékek nem tanúsítják, jóllehet a települést övező dombok napsütötte oldalai, a málok mindig is alkalmasak voltak szőlőtelepítésre és -művelésre,¹ amint ezt a több évszázados gyakorlat is bizonyítja. Az első szőlőművelők akár a rómaiak is lehetnek, esetleg a várnépek, a püspöki falu lakosai vagy a *hospesek*. Nem zárható ki azonban az sem, hogy a Kolozsvár tőszomszédságában letelepült kolozsmonostori bencések serkentették elsőként a kolozsváriakat szőlőművelésre, mint ahogy ezt a világ más tájain is tették; Kolozsvár esetében pedig egyéb területeken is hozzájárultak a település gyarapodásához, anyagi és szellemi kultúrájának megszilárdulásához.²

Miután 1316-ban I. Károly a kolozsváriak kérésére kibocsátja Kolozsvár várossá fejlődésének alap-kiváltságlevelét,³ a városi leltári anyagban is egyre több oklevél támasztja alá a szőlőművelés és a borgazdálkodás tényét. A város kiváltságlevelének sorozatában a szőlőkre és a borra vonatkozó kiváltságok kötegét a *vinea* és a *vinum* címszavak V kezdőbetűjével jelölik (Fasc. V), a köteg első hét oklevele pedig a szőlőműveléssel kapcsolatos. Ezek, többek között, pontosítják már a 14. században, hogy a város határán kívül meddig terjednek a kolozsváriak szőlői, illetve – mint egyébként más városok esetében is – miként nyilvánul meg e

téren a királyi támogatás a várospolitika és a szőlőművelés tekintetében. A köteg első három oklevele ugyanis a földesúrnak járó hegyvám (*tributum montanum de vineis*) – amivel a középkori jogszemlélet szerint a szőlőtermesztők tartoznak a város határán túl művelt szőlőkért – fizetése alól mentesíti a kolozsváriakat. Az első, 1373-ban kelt oklevélben I. Lajos király felszólítja az erdélyi püspököt, ne szedjen hegyvámot a kolozsváriaktól a fenesi birtokán művelt szőlőkért. A második, hasonló, imperatívuszban megfogalmazott oklevél a kolozsmonostori apátnak szól, és az apátság monostori uradalmának területén művelt szőlőket érinti. A harmadik, 1409-beli oklevél Kolozsvárt is – miután 1405-ben elnyerte a szabad királyi „kerített” város státusát – a királyi városokat megillető kilenced, illetve hegyvám fizetése alóli mentességben részesíti bárhol is található szőlőiket illetően.⁴ Természetesen az idők folyamán ennek a mentességnek a hatálya a földesúr és a kolozsváriak közti hatalmi viszony függvényében többször is módosult, előfordult ugyanis, hogy az erőskezdő kolozsmonostori apátok általános földesúri igényekkel léptek fel, mely gesztus viszályok és pereskedések sorozatát gerjesztette.⁵

E források ugyanakkor arról is tanúskodnak, hogy a 14. század folyamán – saját határaikon túl – a kolozsváriak *szőlői*, *szőlőkertjei* és *-hegyei* (*promontoriumok*) nyugaton már egészen a Szászfenes feletti dombokig terjedtek. Ennek megfelelően a fejedelemség korában a kolozsváriak szőlőkertjei délen a Házsongárdtól kezdődően délkelet felé a Békásig húzódtak, majd északon a kajántói úttól és völgytől kiindulva a Szentgyörgy-hegyen, a Lombon, a paisi dűlőn, a különböző nevű málokon – Túzokmál, Kómál, Borjúmál, Kányamál – és a Hó-

ján át a monostori és szászfenesi dombokon folytatódtak. A kolozsvári szőlők helyének és a birtoklók szerinti területének egyik leggazdagabb forrásai a városi levéltár osztályleveléi. Ezek szerint a kolozsváriak szőlőhagyatékait a leltárakban a következő nevű helyeken azonosíthatjuk: Szentgyörgy-hegye, Hídelve (kertszőlő), Kómál, Hója, Lomb (külön említve a felső Lombot), Fenes, illetve a fenesi határ, utóbbi esetében külön specifikálva a kertszőlő, a kerekszőlő, de megkülönböztetik a fenesi Hosszúhegyet, a Hosszúszőlőt, másképpen a Hosszút is. Természetesen a szőlőtermesztésre alkalmas és használt helyek területének ára különbözik a talaj, következőképpen az ott termelt szőlőből készült bor minőségének függvényében; az ármegállapításnál azonban feltehetően figyelembe vették a szőlőültetvény állapotát is.⁶ Így például a fenesi határon az osztóbírák egy hold szőlőt 1629-ben a Hosszúhegyen 40 rénes forintra értékelték, a Hosszúszőlő felett pedig egy fél holdat 30 forintra, a Szentgyörgy-hegyen 1630-ban egy hold ára 33 rénes forint, míg a felső Lombon ugyanebben az évben 31 forint csupán félholdnyi szőlőt ért.⁷

Tekintsük röviden át, kik voltak a kolozsvári szőlők *birtokosai*. *Krónikájában* Heltai Gáspár Stephan Kolb polgárt, akinek a házában Hunyadi Mátyás született, gazdag szőlőművesként említi, bár Mátyás királynak a szülőházát adófizetés alól mentesítő kiváltságlevele a lakóépület említett gazdját egyszerűen *civisnek* nevezi.⁸ Viszont a 16. századtól a kolozsvári források a szőlőművelő megnevezéssel a szőlőkben idénymunkát végző szolgarendűeket illetik. Nem honosodott azonban meg a szőlősgazda kifejezés sem, amit az is bizonyít, hogy a kolozsvári adatokban különösen gazdag *Erdélyi magyar szótörténeti tár* 'szőlősgazda' címszava egyetlen olyan kolozsvári adalékot sem tartalmaz, amely a kifejezés használatára utalna.⁹ Nyilván azért nem, mert a kolozsvári társadalomban ismeretlen a valós szőlősgazda státusz – egzisztenciális értelemben, kizárólagos jövedelemszerző minőségként. A szőlőbirtokosok elsősorban a városfalakon belül élő módos vagy kevésbé módos polgárok, céhbliek, „művesek”, „árus

emberek”, kalmárok vagy egyéb foglalkozásúak voltak. Már 1454-től ismerünk kolozsvári polgárokat, akik a monostori hegyen birtokoltak szőlőket. 1492-ben pedig Lukács kolozsvári festőt Polnar Péter apát a monostor és a templom díszítéséért két hold szőlővel és egy présházzal jutalmazta.¹⁰ Az ispátályok szőlőterületeinek kivételével a kolozsvári polgárok tulajdonát képező szőlők, jobbára az idők folyamán végbement osztályok következtében felaprózódtak, és rendszerint különböző helyeken voltak találhatóak. Például a város egyik leghetesebb polgárának, Vicei Máténak elhunytá után, 1627-ben készült osztálylevél értelmében két feleségétől származó gyermekeinek és unokáinak az elhunyt szőlőbirtokából egy-egy jogosultnak nem jutott több 4 holdnál, ezek is szétszórva a különböző határokon. Így például tizenhárom esztendő Antal nevű fiának négyholdnyi szőlőrészéből másfél hold a Hójában, a többi a fenesi határon a következő megosztásban: két hold egy tagban, majd két különböző helyen fél-fél hold.¹¹

A kolozsváriak szőlőgazdálkodását vizsgálva eleve fel kell figyelnünk bizonyos helyi sajátosságokra. A szőlőhegyek mentén – amint erről alább részletesebben is szó lesz – nincsenek pincék, pincesorok. Következésképpen szüretidőben a szükséges eszközöket nem a pincékből hozták elő, hanem a gazda házatól szállították a szüret helyére. A másik sajátosság: éppen a pincék, pincesorok hiányából adódóan Kolozsvárról bor kivitel is csak igen kivételes esetekben történt. Szüretkor bizonyára minden szőlőhegy a szokásos vigadalmak színhelyévé is vált, adataink azonban arra is utalnak, hogy a város közelében fekvő szőlőskertek alja szolgálta a céllövészet gyakorlását. Az egyik lövőtér, illetve lövőhely a kómáli szőlők alatt feküdt,¹² de egy hasonló volt a házsongárdi szőlőhegy szélén is.¹³ 1574-ben, a hídelvi hóstát szász legényei és a magyar ötvösinasok közti tragikus végű verekedést követően – amelyben egy ötvösinas életét vesztette – a kihallgatott tanúk vallomásából kiderül, hogy a szőlők alatt terült el a serdülőkorú inasok játszótérsége is. Sőt – feltehetően a szőlősgazda gyermekei és azoknak

barátai – a szőlőskertben is játszhattak. A lőtér ugyanakkor sajátos kivételezettséggel bírt. Egy 1519-ben kelt statútum, amely általában tiltotta a borkimérést „felírásra, rovásra”, azaz hitelre, kimondja, hogy a lőtér kivételesen hozomra is lehet bort árulni. Ezzel a sajátos korcsomálási joggal feltehetően a lőtér szomszédságában fekvő szőlők gazdái élhettek.¹⁴

A szőlőművesek. A szőlőtermesztés köztudottan munkaigényes foglalkozás, amely kora tavasztól egészen a szüret utáni must, illetve bor kezeléséig állandó odafigyelést, készenlétet és munkát igényel. Ezért még a kisebb kiterjedésű, családi művelésű szőlőkben is szükségeltetik bizonyos munkálatokhoz külső munkaerő, amit többnyire a kalákázás biztosított. Más a helyzet azonban Kolozsvárt, ahol a szőlőbirtokos polgárok nem vettek részt közvetlenül a szőlőművelési munkálatokban, az ispotályok pedig csak bizonyos, könnyebb fázisoknál (például szedés, levelezés, metszés) vették igénybe az ispotálybeli szegények munkáját, a szőlőket azonban szakmányban vagy napszámokkal műveltették. Ennek megfelelően a nagyobb kiterjedésű szőlőkben a munkálatokat idénymunkások végezték, a vincellérek irányításával.¹⁵ Mivel az ispotályok elszámolásra kötelezett városi intézmények, számadáskönyveikben feltűnik a vincellérek járandósága, mint ahogyan a napszámok esetében tételesen megjelennek az egy-egy műveletre fordított költségek is, illetve az általuk elvégzett munka mibenléte-mennyisége.¹⁶ A szőlőkben a munkálatok március–áprilisban kezdődnek a karózással. Ennek a napszáma 12 dénár.¹⁷ Két hét múlva következik a szőlők meghajtása vagy hajlítása, azaz a szőlőtőnek karóhoz kötözése friss fűzfavesszővel. Ezt a fázist többnyire asszonyok és leányok végzik. 1608-ban ennek a napszáma 8 dénár.¹⁸ Március végén, áprilisban sor kerül az első kapálásra, amit júniusban a második kapálás követ. A kapálók napi bére 12 dénár.¹⁹ A két kapálás között pedig a szőlőben több művellet vár a szőlőmunkásokra. Közvetlenül az első kapálás után a szőlők szaporítása, pótlása érdekében el kell végezni a homlítást vagy bujtást, azaz a szőlőhajtás lehajlítását,

földdel való betakarását, hogy a föld alatt gyökeret eressen. Ennek a bére napi 12 dénár.²⁰ Május folyamán végzik a levelezést 8 dénár napszámért,²¹ azt követően pedig az első kötözést, majd júliusban és augusztusban a másodikat és harmadikat. Az első és harmadik kötözésért napjára 8 dénár fizetés jár, a másodikért 12 dénár.²² A szüret előtt, többnyire szeptemberben került sor a keverésnek nevezett utolsó kapálásra.

A szüret – vagy ahogy a források említik, szedés – megkezdését, illetve végzését a százférfiak tanácsának határozatai szigorúan szabályozták. Így például 1600-ban a szüret megkezdésének első napja az ispotály szőlőiben október 24., a többi szőlőben október 27. volt. Az erről szóló határozatban ez áll: „ispotálymester uram ez jövő pénteken kezdgye el a szedést, utána való hétfőn penig kezdgyék az alhegyeket az szokás szerént szednie, de senki erős büntetés alatt vasárnap ne merészellyen szedni, hanem praedicatio után estvefelé költözessenek szőlejek alá, az derék hegyek annak utána az [rég]i mód szerént szabaduljanak meg”. Tehát a szüretelés megkezdésében az elsőbbség a város ispotályait illette, néhány nap elteltével azonban a többi szőlősgazda is megkezdte a szedést, előbb az alant fekvő, majd a „derék” szőlőhegyeken.²³ A szüret is sok munkáskezet igényelt, mert a szedés együtt járt a bothordással. A szedésnek a napi bére 4 dénár volt, a bothordásnak, azaz a fürtök a nyomókhöz való, puttonyos szállításaért a napszám 12 dénár.²⁴ A kijelölt helyen, a kádakba öntött fürtőkből a nyomók taposták ki a mustot. Egy-egy nyomó bére 12 dénár.²⁵ A szüret idejére a szőlősgazda vagy a vincellér „kiköltözik” a szőlő alá, pontosabban kihordatja a szüretkor használatos kádakat, puttonyokat, vedreket, sajtót, hordókat, átalagokat. Ez a kihurcolkodás is arra utal, hogy a kolozsváriak szőlőiben nem voltak pincék, pincesorok, mint más borvidékeken, ami a sajátos kolozsvári borgezdekódással függ össze. Közvetlenül a szüret után még el kellett végezni a pántfejtest, majd a metszést és a fedést. A pántfejtes a tavasszal, a szőlőtő karóhoz kötéséhez használt, de a nyáron megszáradt fűzfavesszők szétvágásából és elhordásából áll.

Ennek a munkának a napi bére 5 dénár,²⁶ és ezt az esztendő utolsó munkálataiként a metszés és a fedés követte. Mind a metszésnek, mind a fedésnek a napidíja 12 dénár volt.²⁷

A szőlőben, amint már említettük, a férfiakkal karöltve nők is dolgoztak, és a szőlősgazdák vagy a vincellérek a napszámokkal szembeni durvaságaiktól-trágárságaiktól őket sem kímélték. E gyakorlatnak szintén nyoma marad a város törvénykezési jegyzőkönyveiben: 1562-ben egy asszony által perbe fogott szőlősgazda ellen a tanúk részletesen kifejtették, mily szidalmakkal illette a gazda a szőlőműves asszonyt: „Bestie kurwane w es bestie kurwane w leanya! ... czo be kuruafi kabala, nam eg jó falatot nem ehetem többet! ... Ereg be, takaroddyal be! Ereg be bestye kabala...”²⁸ A helybeli szőlőmunkások többnyire a városi társadalom kevésbé tehető, jórészt pauperizálódott s így társadalmilag eljelentéktelenedett rétegeiből származnak. 1584-ben egy tanú például így vall: „nem tudom minth s hogy leöt, mert zegeny ember giermeke lewen, en chak a zeoleoben munkalkadtam”. És egy másik kolozsvári szőlőműves tanú önmagáról: „enis mint szegény munkás és szőlő kapás Ember... midőn rettenetes Tolvaj kiáltást hallottam volna, kertemből ki-ki mentem.”²⁹ A források azonban egyértelműen arra utalnak, hogy e szőlőmunkát vállaló városi napszámok gyakorlatilag nem okoztak több gondot a komunitásnak, mint a többi városiak. A tizedesek, fertálykapitányok számon tartották, évenként bejegyezték őket a fertály adókönyvébe, megfizették velük adójukat, és amennyiben törvényszegést követtek el, városi polgártársaikhoz hasonló módon folyt az eljárás ellenük. A társadalomba való problémamentes integrálódás gyakorlata nem jellemezte azonban a környező, némelykor távolabbi településekről származó, Kolozsvárra elszegődött – bármilyen elnevezésű – szolgákat és szolgálókat, akik öntörvényű világot teremtettek maguknak a városon belül. Szolgarendűekként hét közben keményen dolgoztak, s állandó szállításuk lévén, gazdájuk kordában tartotta őket, behajthatók voltak rajtuk a kirótt adók, azonban egyértelműen s kimutathatóan

megőrizték saját mikroközösségük életformáját, szabadidős szokásait – jórészt származási helyük szerinti csoportosulásban. Énekeikkel, virágénekeikkel, táncaikkal, vasárnapi ivászataikkal, mulatozásaikkal, hangoskodásukkal nemegyszer megbotránkoztatták a helybelieket, és szilajságuk gyakran a város bírái elé juttatta őket, onnan pedig nemegyszer a kolozsvári tömlöcbe, a Toronyba.³⁰ Ez egyébként kiadós kocsnázgatásokat követően némelykor megtörtént tisztos kolozsvári gazdáikkal is. Mindezt a törvénykezési jegyzőkönyvek tanúvallomásai örökítik meg, amelyek gazdag forrásai ennek az urbanitásban latensen tovább élő falusi életformának és kialakulóban lévő városi folklórnak.

A tizenöt éves háború viszontagságai idején – és annak közvetett hozadékaként az azt követő években is – országszerte igen elterjedtek a különböző bűncselekmények, és ez alól Kolozsvár sem képez kivételt. A várost elárasztották a „levelesített” bujdosók, el nem szegődött szolgálók és szolgák, parázna nőszemélyek, az úgynevezett lézengek, akik nem riadtak vissza bűncselekmények elkövetésétől sem.³¹ Ezért a közösség kénytelen volt ismételt határozatokat hozni féken tartásuk, városbóli eltávolításuk érdekében, illetve külön szolgákat tartani, akik a kötelező adót igyekeztek e lumpenelemeken behajtani. Utóbbiak számát gyarapították azok az idénymunkások is, akik a szőlőben elkezdődött munkálatok, de főleg a szüret idején előzönlöttek a várost. Ezeket a szőlőkben munkát vállalókat munkájuk természetétől függően Erdély-szerte különböző elnevezésekkel illették,³² a kolozsvári szabályrendeletek azonban – az egyszerűség kedvéért – következetesen *szőlőművesekként* hivatkoztak rájuk. Miután 1600 júliusában a százférfiak tanácsa megállapította a városban „az számtalan sok futottságnak és kuldusoknak nagy szörnyőségeket és ocsmány dögletes voltokat”, annak elkerülése végett, hogy „közönséges nyavalya és romlás következne belőle”, az egyházfiakat és az ispótálmestereket a koldusok helyzetének kivizsgálására utasították. A tanács ugyanakkor felkérte a bírót, kiáltassa ki, hogy minden rendbeli „jővevény emberek”,

szőlőművesek és koldusok egyaránt szereznek maguknak szállást a hóstátokban, illetve rendelje el – büntetés terhe mellett –, hogy senki a piacon, utakon, házak alatt harrangszó után ne hálhasson.³³ A százérfiak megállapítása és kérlelhetetlen utasítása nyilvánvalóan a jövevény idénymunkásokra vonatkozik és nem a városi szegény rendű szőlőművesekre. Viszont a szőlőművelésből és következképpen a borgazdálkodásból származó jelentős haszon biztosítása megkívánta – amint ezt a szüret esetében már láttuk – a szőlőművesek alkalmazhatóságának és napszámuknak szigorú szabályozását. Ezért a város periodikusan – többnyire évente – szabályozta az egy-egy munkálatért kifizetendő bért. 1585-ben például azt a gazdát, aki a béren felül élt is adott, vagy a megszabottnál nagyobb bérrel csábította magához a szőlőművest, tíz forint bírság fizetésére kötelezték. 1600-ban már ennél is szigorúbb a szabályozás. Ekkor már az étkeztetésen kívül a szőlőművesek kocsmában való „gazdálkodtatása”, azaz megvendéglése is tilos volt. 1603-ban, amikor a várost a „nagy éhség” szorongatta, a százérfiak tanácsa a „mostani nyomorult, nyavalyás szűk időhöz képest” a szőlőművesek napszámát ideiglenesen a következőképpen szabta meg: a férfi szőlőművesek, kapások, homlítóknapibére 14 dénár, az asszonyoké 9 dénár volt. Ezúttal is tiltották az étkeztetést, a határozat megszegését minden esetben 10-10 forintra büntették. 1604-ben pedig, feltehetően a munkaerőért történő versengés következtében, azokat a vincelléreket, akik a városi végzés ellenére „hitetlencsábítják” a szőlőműveseket, megszegyentítő büntetéssel, kalitkába zárással sújtották. Hasonló büntetés járt azoknak a parasztembereknek is, akik magasabb bérezéssel kérkedtek a szőlőművesek előtt.³⁴ A szüret befejeztével és az utána még elvégzett – már említett – munkálatokkal a szőlőművesek zömének véget ért szőlőbeli foglalatossága. Következett a kisajtott must elszállítása a szőlőbirtokos városbeli pincéjébe.³⁵ A különböző helyeken szüretelt must városbeli tárolása a helyi adottságok – a többnyire felaprózódott szőlőparcellák – miatt ugyanis gazdaságosabbnak tűnt a pincék-pincesorok épí-

tésénél. És nem utolsósorban a kolozsvári, „másodfoglalkozású” szőlőtermesztésből sem származott oly nagy mennyiségű must és bor, ami ne fért volna el a gazda városi pincéjében, kivált rossz termés esetén. E vonatkozásban Stephan Puelacher kolozsvári főbíró 1597-ben ezt vallotta: „azon ezten-deoben kewes bor termet wala es az pincze megh nem rakodot borral”.³⁶ Ugyancsak a lakóház szomszédságában megépített pince mellett szólt a kolozsvári szőlőbirtokosnak a kizárólagos korcsmárolási joga, illetve az idegen bor behozatalának tilalma is, ami a bor tárolását csak egy idényre igényelte és a korcsmárlás megejtéséhez minél közelebbi színhelyhez kötötte.

A must városba szállításával és pincékben való elhelyezésével ugyanis a szőlőbirtokos a következőkben már más státusban tevékenykedett: *korcsmároló borgazda* vált belőle, aki mellett jelentős funkciót nyert a *csapláros* tevékenysége is.

A bor behozatalának tilalmával minden szabad királyi város élhetett, ennek megfelelően Zsigmond király már 1414-ben – a kolozsváriak régi szabadságaira és szokásaira utalva – megtiltotta az erdélyi püspökség árendátorának a megszerzett tizedbortnak a városba való behozatalát és árusítását. A borbehozatali tilalom régi jogát és szokását később Mátyás király – akinek uralkodása idején érte el a szőlő- és bortermelés fejlődésének tetőfokát, Magyarország ebben az időszakban Európa első szőlőtermesztő államainak a sorába került – 1458-ban hangsúlyosan megerősítette,³⁷ a kolozsváriak pedig következetesen és szigorúan ragaszkodtak e jogukhoz, amely számukra a korcsmárlás kizárólagosságát is biztosította, és hozzájárult a közösség jólétének biztosításához. E kiváltsághoz való ragaszkodásukra, illetve ennek ismételt megerősítésére való törekvésüket mutatja, miszerint a kiváltságlevelek sorozatában a szőlőművelést és borgazdálkodást célzó 1373 és 1713 közötti oklevelek közül csupán az 1-7. szám alattiak vonatkoznak a szőlőművelésre, míg a 8-tól 23-ig számozottak mind az idegen bor behozatalának tilalmára (1458-1702). A város számára olyannyira fontos borbehozatali tilalom megszegőit büntették. A helytörténeti

irodalomban jól ismert Szabó Ambrusnak, a város bírójának esete, akit, mivel idegen bort hozott be Kolozsvárra, 1491-ben halálra ítélték, az ítéletet pedig a legmagasabb szász bírói testület is helyben hagyta. Szabó Ambrusnak sikerül ugyan elmenekülnie a városból, bűnét azonban a kolozsváriak olyan súlyosnak ítélték, hogy, amikor 1512-ben özvegye és utódai kérték az elkobzott javaival való szabad rendelkezési jogot, a város kérésüket a bűncselekmény elkövetése után húsz évvel is elutasította.³⁸ A 16. század folyamán e büntetés némiképp enyhült, a törvényszegőt már nem ítélték halálra, ám a tilalom ellenére behozott bort tartalmazó hordót a pellengéren nyilvánosan meglékeltek. A tilalmat a kolozsváriak olyannyira komolyan vették, hogy amikor 1615-ben a városban tartózkodó Bethlen Gábor fejedelem asztalára szükségeltetett némi bor, a város Gellyén Imre főbírótól vásárolta meg azt. A tiltás fölött a közösség rendszerint valamennyire szemet hunyt azonban a városban tartott országgyűlések idején, amikor a fejedelem és kísérete, valamint a követek kisebb mennyiség behozatalával – ami nem veszélyeztette a korcsomárlás kizárólagosságát – szegték meg a törvényt.³⁹ Ily esetekben a „circumspectis” polgárok úgy vélték, a többnyire palackban behozott bort illetően nem kell a törvény szigorával eljárni, ezért a százférfiak tanácsa arra utasította a bírót, hogy legyen „csendességben”, és amíg a fejedelem és az országgyűlés a városban időzik, ne „cirkáltassa”, azaz ne kerestesse a behozott palackozott bort.

Jóllehet Kolozsváron nem alakult ki olyan karakteres szőlőtermesztés – és ennek következtében borászkultúra sem –, amelyet egyedi kultúrtörténeti jelenségként tarthatunk számon, azonban más városokhoz hasonlóan az e tevékenységet serkentő kiváltságlevelek itt is hozzájárultak a városi polgárság gyarapodásához, anyagi jólétének fokozásához, ha nem is oly mértékben, mint ahogyan ez például Sopron esetében történt.⁴⁰ Ennek egyik okát a borkivitelnek-borkereskedelemnek a hiányában látjuk, ami feltehetően a kolozsvári bor minőségének is függvénye. Erdélyi viszonylatban a kolozsvári borgazdálkodást az ugyancsak

szőlőműveléssel is foglalkozó Zilah püspöki mezővárosával összehasonlítva kimutatható, hogy míg Zilah esetében mind a földesúr, mind a mezőváros szorgalmazta a borkivitel, és élt is ezzel a lehetőséggel, addig 1599 és 1637 között a kolozsvári harminca-di számadáskönyvek szerint a városi borkivitel mindössze 17 hordó, 42 öreghordó és 2232 ejtel mennyiséget tett ki.⁴¹ A kolozsvári bor minőségét illetően a vizsgált periódusra vonatkozóan nem rendelkezünk releváns információkkal, a 19. századi minősítés szerint azonban az itteni borok a savanykás, száraz borok kategóriájába tartoztak.⁴² A minőséget tekintve útbaigazítást adhat a helybeli bor árának más borvidékek áraival való egybevetése, sajnos azonban e téren jelenleg rendelkezésre álló sporadikus és kisszámú adat nem teszi lehetővé az összehasonlítást. A Szentlélek ispotály számadáskönyvei szerint a bor ejtelét 1603-ban 12 dénárért, 1606-ban 2 dénárért, 1608-ban és 1650-ben 6 dénárért árusították. Az osztálylevelek anyagából egyelőre annyit tudunk, hogy az osztóbírák 1628-ban az óbor ejtelét 8 dénárért értékelték, 1615-ben pedig a fejedelem számára vásárolt 157 1/2 veder borért 79 forint 60 dénárért fizettek.⁴³ A kolozsvári borok minőségére utal az is, hogy a Kolozsvárt 1882-ben pusztító filoxéra után a szőlőhegyeket, szőlőskerteket nem telepítették újra, amint ez más borvidékeken történt. Ez implicite jelzi, hogy miután az akkori italmérési jogszabályok nem tették lehetővé a kizárólagos korcsomáltatást, a kolozsvári egykori szőlőbirtokosnak nem volt kifizetődő a kompetitív borgazdálkodás.

A város a saját termésű bor árusítását, a korcsomáltatást a borbehozatali tilalomhoz hasonló szigorral kezelte. Mind a *borgazdák*, mind a tisztességes italmérést biztosító *csaplárosok* kötelezettségeit a státútumok szabályozták. A borgazdákról szóló, 1560-ban alkotott és 1583-ban megújított szabályrendelet szerint a borgazda csak azt követően kezdhetett korcsomáltatni, miután megjelent a bíró előtt, és csaplárt kért, utóbbi a korcsmában vagy korcsmaházban a szakmai tudást, a szabályszerű és tisztességes italkimérést volt hivatott biztosítani. A csapláros városi bizalmi ember volt, aki a csaplárosság elvállalását

megelőzően esküt tett, melyben kötelezte magát a csaplóros tevékenységét szabályozó statútum kitelelének betartására. Eleinte a bíró nevezte ki, a későbbi években a kinevezés a vásárbíró hatáskörébe került át. Feladatai közé tartozott a hiteles mértékek, valamint a bor minőségének ellenőrzése. Köteletségesség esetén előfordult, hogy a korcsomai tartózkodását a börtönként funkcionáló Torony-belivel kellett felcserélnie.⁴⁴

Azt, hogy a borgazda házában „italt kíván kezdeni”, a kifüggesztett cégér tette közhírré. E cégérek multifunkcionalitását mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy esetenként arra is alkalmasaknak bizonyultak, hogy a nekitüzesedett borivók egymást ütlelgéjk velük. A cégér kifüggesztése a borgazdát egy adott bor kimérésére jogosította, újabb borfajta „megkezdése” előtt köteles

volt bevenni cégérét, és a változtatott bort egy óra elteltével kifüggesztett új cégér alatt árusítani. A kolozsvári korcsomában tilos volt a bor mellé ételt felszolgálni – e restrikció oka nyilván a borgazda kiváltságával függött össze, amely kizárólag a saját termésű bor árusítására korlátozódott, és amit nem lehet összekapcsolni másféle jövedelmet hozó tevékenységgel. Idővel ez a tiltás enyhült, és bizonyos – szigorúan meghatározott – esetekben a korcsomában is meghonosodott az ételfogyasztás gyakorlata.

A kolozsvári bor útjának, amely a szőlőkertekből indulva a korcsomaházban, a városi társadalmi érintkezés egyik meghatározó színhelyén ért véget, fő forrásai a város törvénykezési jegyzőkönyvei, amelyek e tekintetben szinte kimeríthetetlenül gazdag anyagot kínálnak.

■ JEGYZETEK

1. Például 1454-ben egy kolozsvári özvegyasszony végrendeletében tüzokmáli szőlőjéről hagyakozik, 1469-ben kolozsvári polgárok a Kómálon művelt szőlőjükért a kolozsmonostori apátnak tartoznak bordézmával, 1461-ben a Szentgyörgy-hegyen, 1468-ban pedig a Thropenberg nevű hegyen lévő szőlőről végrendekeznek. A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei (1289–1556). Szerk. Jakó Zsigmond. I–II. Bp. 1990. I. 1153, 1932, 1512, 1802. sz. (448, 694, 582, 660.) (A továbbiakban Jakó: Kolozsmonostor.)
2. Jakó: Kolozsmonostor. I. 119.
3. Jakab Elek: Oklevéltár Kolozsvár története első kötetéhez. Buda 1870. 31–33. (A továbbiakban Jakab: Oklevéltár.) Vö. Erdélyi Okmánytár. Oklevelek, levelek és más írásos emlékek Erdély történetéhez. II. 1301–1339. Szerk. Jakó Zsigmond. Bp. 2004. 263. sz. (119.)
4. Jakab: Oklevéltár. 72–73, 82–83, 149–150. Az említett szőlőkre és borokra vonatkozó okleveleket Diósy Gergely is – aki igencsak tisztában volt a szőlőtermesztés jelentőségével a kolozsváriak anyagi jólétét illetően – fontosnak és méltónak tartotta arra, hogy bevezesse az 1592-ben befejezett, első magyar nyelvű levéltári segédletébe. Néhány példa ezekből: „Sigmond lewele, hogy a Coloswariaknak mind ith valo, s mind Másut valo hatokon fekw zeoleiekreol, Mustokrol se wamot, se feold bert, se kilencedet Ne vehessenek, Ne kerhessenek is semmikeppen, hanem chak az igaz dezmat megh Advan, bekewel bochatassanak az eoi Borokkal. – Layos lewele Convent pechety alath, hogy a fenessj zeoleokreol se feold bert se egieb Exactiokat Ne vehessenek, hanem chak az igaz dezmath. – Sigmond leewele Dichyri az Waros hiwsegheth, Ad illien zabadsagit, hogy akar melj hataron leweo zeoleo hegiekreol feold beert, s kilencedet Ne vehessenek, Mely zabassagot semmj zyn alat Egy feyedelemis Ne zeghessen semmi kenzergetessel, ighirettekkel, Seoth ha valakit erre meg esketnenekis, semmit az hwt Ne keoteleshessen, heaba valo legien, mellyet Sigmond teorwen zerint ereol deliberalwan adoth kj.” Kiss András: Más források – más értelmezések. Mv. 2003. 148.
5. Jakó: Kolozsmonostor. I. 51–53.
6. A kolozsvári fejedelemség kori ingatlanárakat, beleértve a szőlőkét is, külön dolgozatban kívánom részletezni. A szőlők Kolozsvár környéki elhelyezkedéséről, illetve a szőlőtermesztésről, egyebek közt lásd Jeney-Tóth Annamária: Szőlőtermesztés és borfogyasztás a 17. század első évtizedeiben Kolozsváron. Korunk 2008. 9. sz. 62–68.
7. Román Országos Levéltár Kolozs Megyei Igazgatósága Kolozsvár város levéltára (a továbbiakban KvLt) Fasc. I. 143, 148 b, 148 c. Ez az értékkülönbség egyébként kimutatható a szántóföldek esetében is. Míg a Szentgyörgy-hegyen vagy a györgyfalvi út mellett egy négyköblös szántóföld ára 12 rénes forint volt, a Kövespadon egy hatköblös föld 25-öt, egy tízköblös 50-et ér, a Kajántó völgyében, illetve a Belső-Szopor oldalán pedig egy-egy nyolcköblös föld ára csupán 12 rénes forint, a Kőhídon egy kilencköblös föld 12 rénes forint. A tordai országút mellett egy négyköblös szántóföld 17 rénes forintot és 54 dénárt ér, a Házsongárdon, a tordai országút mellett szintén egy négyköblös szántóföld 6 rénes forint, míg a Túzokmálon egy három és fél köblös 10-et, a Túzokmál alatt egy kétköblös és 4 vékást 4 rénes forintra értékelnek. A Nádasteri alatt, innét a Nádason egy négyköblös szántóföld 45 rénes forintot, a Bodonkút alatt egy két és fél köblös pedig 16-ot ér. A Kajántó-völgyben egy nyolcköblös föld ára 13 rénes forint, a borhánCSI oldalon a négyköblös földet 6 rénes forintra értékelték, a györgyfalvi út mellett ugyanilyen területű föld 14 rénes forintot ér, Belső-Szopor oldalán a nyolcköblös föld értéke 12 forint.

8. Kronika az magyaroknak dolgairól. In: Heltai Gáspár válogatott munkái. Szerk. Székely Erzsébet. Buk. 1957. 283–284; Urkundenbuch für Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. Hrsg. Gustav Gündisch. Buk. 1981. 207–198. (A továbbiakban Üb.)
9. Erdélyi magyar szótörténeti tár. Anyagát gyűjtötte és szerkesztette Szabó T. Attila. (A továbbiakban SzT) XII. 664.
10. Jakó: Kolozsmonostor I. 1153. sz. (I. 488), I. 119.
11. Kovács Kiss Gyöngy: A kolozsvári osztóbírák intézménye és az osztálylevelek. Kézirat. Vö. Pataki József: Jó szőlősgazdák voltak a kolozsváriak. Igazság 1974. május 22. 119. sz.
12. Kovács Kiss Gyöngy: Megidézett múlt. Tanulmányok, forrásközlések. Kv. 2008. 22. (A továbbiakban: Kovács Kiss 2008.)
13. SzT VII. 1231.
14. KvLt II/1. Liber civitatis 9.
15. Például Nyíró Kálmánnak, a jómódú kolozsvári fő- és királybírónak, akit egyébként – más vonatkozásban – a százferfiak tanácsa egy alkalommal paráznasággal vádolt meg, fenesi származású volt a vincellérje. Boszorkányok, kuruzslók, szalmakoszorús paráznák. Szerk. Kiss András. Buk.–Kv. 1998. 84. (A továbbiakban Kiss 1998.)
16. Vö. Pataki: i.m.
17. Uo. Pataki József idézett munkájában táblázatban tünteti fel az általa vizsgált 1589. esztendőben az ispóaly tíz és fél holdas szőlőjében az elvégzett munkát és az ezért fizetett napszámot, a napszámok számát és a kifizetett bérösszeget.; A Szentlélek ispóaly számadáskönyvei 1601–1750. Szerk. Flóra Ágnes. Kv. 2006. 67, 97, 123, 137, 149, 159, 171. (A továbbiakban Szentlélek ispóaly.)
18. Pataki: i.m.; Szentlélek ispóaly. 97, 149, 159, 171, 193, 204.
19. Pataki: i.m.; Szentlélek ispóaly. 98, 100, 134, 149, 159, 171, 200.
20. Pataki: i.m.; Szentlélek ispóaly. 67, 98, 123, 129, 160, 204.
21. Pataki: i.m.; Szentlélek ispóaly. 68, 98, 123, 140, 160, 205.
22. Pataki: i.m.; Szentlélek ispóaly. 67, 70, 100, 123, 149, 160, 171, 193, 204.
23. KvLt Közgyűlési jegyzőkönyvek I/3, 186v (régii oldalszámozás: 366.). (A továbbiakban: TanJk.)
24. Pataki: i.m.; Szentlélek ispóaly. 32, 70, 101, 103, 124, 160, 172, 201, 205; SzT I. 1051.
25. Pataki: i.m.; Szentlélek ispóaly. 70, 101–103, 124, 137, 160, 172, 205.
26. Pataki: i.m.; Szentlélek ispóaly. 71, 105, 124.
27. Pataki: i.m.; Szentlélek ispóaly. 71, 105, 124, 149, 160, 172, 205.
28. KvLt TanJk II/2. 45.
29. Uo. II/7. 191; SzT XII. 659.
30. Vö. Szabó T. Attila: A szó és az ember. Válogatott tanulmányok, cikkek. Buk. 1971. 517; Kiss András: Források és értelmezések. Buk. 1994. 70–83, 109, 111; Kiss 1998. 129–152.
31. Vö. uo. 121–128.
32. Lásd SzT XII. 655–663.
33. TanJk I/5, 184v.
34. A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye. Szerk. Kolosvári Sándor – Óvári Kelemen. I. Az erdélyi törvényhatóságok jogszabályai. Bp. 1885. 205. (A továbbiakban CorpStat I.); TanJk I/5, 184, 222, 469; SzT XII. 662.
35. Vö. Szentlélek ispóaly. 137, 172, 205; SzT IX. 432, 433.
36. SzT X. 721.
37. Zsigmondkori Oklevéltár. IV. (1313–1314). Szerk. Borsa Iván. Bp. 1994. 579. 2552. sz.; Üb VI. 37. 3154. sz.
38. Jakab: Oklevéltár. 202–209, 323; Vö. Kovács Kiss 2008. 12.
39. Kovács Kiss 2008. 12–13; Kolozsvári harmincadjegyzékek (1599–1637). Szerk. Pap Ferenc. Buk.–Kv. 2000. 237. (A továbbiakban Pap 2000.)
40. Lásd Pálffy Ilona: Városi levéltáraink kezdetei. Levéltári Közlemények 1940–1941. 365–368, 370.
41. Vö. Kiss 1994. 168–169; Pap 2000. 1602-ben behozatalra került ugyan 185 forint 8 dénár ára 150 ejtel bor, 1630-ban pedig Bécsből két mázsa bor, amiért 4 forint harmincadot fizettek, ám e behozataloknak a sorsáról nem sikerült bővebb adatokat szereznünk. Uo. 237.
42. Pataki: i.m.
43. Kovács Kiss: Kézirat; Papp 2000. 237.
44. CorpStat I. 185–186, 196–297, 200–202; Kovács Kiss 2008. 16–18.